

Janez Malačič*

Demografija nerazvite regije: depopulacija v Pomurju in staranje prebivalstva

POVZETEK

Pomurska statistična regija zaradi svojih geopolitičnih značilnosti omogoča dolgoročnejši študij regionalnega demografskega razvoja v Sloveniji kot druge statistične regije. V preteklem šestdesetletnem obdobju se je število prebivalstva v regiji zmanjšalo za okrog 11 %, v državi pa se je povečalo za okrog 37 %. Kljub tem razlikam v rasti pa je bil splošen razvoj prebivalstva v regiji in državi presenetljivo podoben. V obeh se je uveljavil moderni režim obnavljanja prebivalstva. Na ravni demografskih procesov so se med regijo in državo izrazile le manjše razlike v rodnosti in večje razlike v smrtnosti in pri migracijah, kar je povzročilo depopulacijo v regiji. Do izrazitega staranja prebivalstva je prišlo v regiji in državi, čeprav je bil ta proces močnejši v regiji. Kljub depopulaciji pa regija še ne kaže izrazitejšega neravnovesja med osnovnimi starostnimi skupinami prebivalstva. To daje več časa državi za sprejem politik in za prilagoditev posledicam prihodnje depopulacije v Sloveniji. Kljub temu pa se mora Slovenija hitreje in ustrezneje prilagajati hitrim demografskim spremembam v prihodnje.

Ključne besede: Pomurska regija, demografski razvoj Pomurja, staranje prebivalstva, depopulacija.

The demography of less developed region: population decline in Pomurje and population ageing

ABSTRACT

Pomurska region has been the most stable region in Slovenia since the early 1950s due to geopolitical reasons. Therefore, it is very good case for regional demographic study. The population of the region has declined by around 11 % since the middle of the 20th century while the population of Slovenia has increased by around 37 % in the same period. However, general population development has been surprisingly similar in both units studied in the paper. Modern demographic regime has prevailed in Pomurska region and Slovenia since the 1950s. Fertility differences have been relatively small between the region and the state. More important have been mortality and migration differences which have caused most of the differences in the population growth. Pomurska region and Slovenia have experienced profound population ageing in spite of the fact that the process has been stronger in the region. The population decline in the region has not destabilized yet the most basic relations between age groups of children, working adults and older population. Relatively slow

* Ekonomska fakulteta UL, Kardeljeva ploščad 17, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-naslov: janez.malacic@ef.uni-lj.si

demographic changes offer more time to the state for design, acceptance and implementation of the population policy necessary for combating the consequences of practically certain future population decline in Slovenia. Slovenian society simply needs proper accommodation to the threats of the future demographic imbalances.

Key words: Pomurska region, demographic development of Pomurje, population ageing, population decline.

1. Uvod

Demografija se je zgodovinsko gledano vzpostavila kot samostojna znanstvena disciplina na osnovi pomembnih regionalnih študij. To velja na primer za Grauntov študij demografskih procesov v Londonu (Graunt, 1662), pa tudi za Halley-eve tablice smrtnosti za Breslau (današnji Wrocław) za obdobje 1686-1691, ki so bile objavljene leta 1693 (cit. po Malačič, 2006, str. 120). Pomemben razlog za to je bilo pomanjkanje državnih statističnih podatkov. Ko pa se je v 19. stoletju uveljavila statistična era in so začeli delovati državni statistični uradi, je dobila mnogo večji pomen demografija držav.

Zgodovinske razlike pa niso edine, ki pomembno razlikujejo regionalno in nacionalno demografijo. Zelo pomembne so tudi upravne, metodološke in podatkovne razlike. Tukaj vseh teh razlik ne moremo podrobneje obravnavati. Dotaknili se bomo le nekaterih vidikov, ki so potrebni za boljše razumevanje vsebine tega prispevka. Upravna razdelitev posameznih držav se veliko bolj pogosto spreminja kot ozemlje držav, čeprav se zdi v zadnjem času, da tudi ta ugotovitev ni čisto gotova. Na osnovi vsakokratne upravne oziroma regionalne razdelitve državne statistike zbirajo in objavljajo statistične podatke. Ti pa so potrebni za študij značilnosti regij. S tega vidika prihaja do dveh problemov. Za regije imamo na voljo manj podatkov kot za državo, hkrati pa je zanje težje zagotoviti podatke za dolge časovne vrste. K vsemu temu pa je treba dodati še pomembno metodološko razliko. Pri študiju mnogih demografskih procesov in drugih značilnosti je pomembna veljavnost zakona velikih števil, ta pa na regionalni ravni pogosto ne velja, ker so regije premajhne.

V tem besedilu bomo obravnavali demografijo Pomurske regije. Današnja Pomurska statistična regija omogoča študij demografskega razvoja na njenem območju za preteklih 60 let brez večjih težav s spremembami regionalnih meja. S tega vidika je edinstvena, saj bi pri vseh drugih statističnih regijah v Sloveniji težje vzpostavili elementarno primerljivost različnih oblik upravne organiziranosti. Pomurska regija je primerljiva z nekdanjim okrajem Murska Sobota, ki je obstajal v 1950ih letih. Dejansko nam omogoča uporabo statističnih podatkov na okrajni ravni od popisa prebivalstva leta 1953 naprej. Za obdobje pred letom 1950 osnovne primerljivosti ni mogoče vzpostaviti, saj jo onemogočajo vojne, spremembe državnih entitet na tem ozemlju in nerazvita statistika. V obdobju po ukinitvi okrajev v Sloveniji pa so na tem območju obstajale občine Gornja Radgona, Ljutomer, Lendava in Murska Sobota, kar omogoča premostitev kontinuitete do oblikovanja in uveljavitve sedanjih 12 statističnih regij v Sloveniji.

Demografski razvoj v Pomurski statistični regiji bomo obravnavali v njegovi klasični obliki. Bolj nas bosta zanimala naravna procesa rodnosti in smrtnosti, čeprav bomo vključili tudi osnovno obravnavo migracijskih gibanj, kolikor nam bodo podatki to omogočali. Obravnavo demografskih procesov bo razkrila gibanje prebivalstva v regiji, pa tudi pokazala intenzivnost procesa staranja prebivalstva. Staranje prebivalstva nas bo zanimalo z vidika njegovih širših družbenih posledic. Nekatere druge demografske

značilnosti regije, kot so npr. strukturne značilnosti prebivalstva, družine in gospodinjstva nas v tem besedilu ne bodo zanimale.

Pomurska statistična regija je edinstvena v Sloveniji tudi po svojih depopulacijskih gibanjih, saj je edina statistična regija v Sloveniji, v kateri se je v obravnavanem obdobju izrazito znižalo število prebivalstva. S tega vidika je še posebej zanimiva, ker nam omogoča spoznati posledice dolgotrajne depopulacije tako z vidika demografskih kot tudi ekonomskih in širših družbenih vidikov. To postaja vse bolj aktualno tudi za Slovenijo in številne druge države v Evropski uniji in v Evropi nasploh, kjer se prikrita depopulacijske težnje vse bolj spreminjajo v odkrito depopulacijo.

2. Gibanje števila prebivalstva v Pomurski regiji in Sloveniji

Ob omembi števila prebivalstva večina ljudi pomisli, da je to število v neki regiji, naselju ali državi zlahka ugotoviti. Vendar temu ni tako. To število je odvisno od statistične definicije prebivalstva in od sprememb te definicije v času, kar je še posebej pomembno, če obravnavamo demografski razvoj v daljšem časovnem obdobju. V obdobju od popisa prebivalstva leta 1953 v takratni Jugoslaviji se je v Sloveniji definicija prebivalstva večkrat spremenila. Opravka imamo s štirimi definicijami. Tukaj jih ne bomo podrobneje navajali. Povejmo le, da je do leta 1995 definicija temeljila na načelu stalnega bivališča, kasneje pa na načelu običajnega bivališča (Malačič, 2006, str. 12; SL-2013, str. 68-69). Uporabljena definicija vpliva tudi na definicijo migracij, kar še dodatno zaplete obravnavo. Res pa je, da uradna statistična služba po svojih najboljših močeh zagotavlja primerljivost podatkov pred in po spremembah definicij. Največkrat pa popolne primerljivosti ni mogoče zagotoviti. Zato moramo pri analizi demografskega razvoja takšne nianse upoštevati.

Zaradi prostorske omejenosti in nezmožnosti zagotoviti primerljivost z izbranimi leti za ostale statistične regije v Sloveniji bomo primerjali gibanje prebivalstva v Pomurski regiji s prebivalstvom Slovenije v popisnih letih od 1953 do 1991 ter v letih 2000, 2010 in 2012. Zadnje leto je izbrano po kriteriju razpoložljivosti statističnih podatkov, ki jih uporabljamo v tem besedilu tudi pri ostalih točkah besedila. Tabela 1 prikazuje število prebivalstva, indeks z osnovo leta 1953 in gostoto prebivalstva na km² v regiji in državi. Za lažjo primerjavo povejmo, da je površina regije 1.337 in države 20.273 km².

Tabela 1. Prebivalstvo Pomurske regije in Slovenije v obdobju 1953-2012¹.

Vir: SGJ-62 in različni letniki SL.

Leto	Pomurska regija			Slovenija		
	P	I ₁₉₅₃₌₁₀₀	P na km ²	P	I ₁₉₅₃₌₁₀₀	P na km ²
1953	132.745	100,0	99,3	1.504.427	100,0	74,2
1961	127.271	95,9	95,2	1.591.523	105,8	78,5
1971	129.410	97,5	96,8	1.727.137	114,8	85,2
1981	130.442	98,3	97,6	1.891.864	125,8	93,3
1991	129.946	97,9	97,2	1.913.355	127,2	94,4
2000	124.761	94,0	93,3	1.990.272	132,3	98,2
2010	119.349	89,9	89,3	2.049.261	136,2	101,1
2012	118.573	89,3	88,7	2.056.262	136,7	101,4

¹Za leta od 1953 do 1991 so navedeni popisni podatki, za ostala leta pa podatki 1.7. v letu.

Gibanje števila prebivalstva v regiji in državi je bilo v obdobju, ki ga pokrivajo izbrana leta, diametralno različno. Prebivalstvo države je neprestano naraščalo in se je v skoraj 60 letih povečalo za 36,7 %. Gostota naseljenosti v Sloveniji je bila leta 2012 malo večja, kot je bila v regiji leta 1953. V regiji je prevladovalo upadanje prebivalstva, saj je regija v celotnem obdobju zabeležila 10,7 % upad prebivalstva in znižanje gostote naseljenosti na 88,7 na km². Rahla rast prebivalstva je bila prisotna samo v obdobju med popisoma prebivalstva 1961 in 1981. Takšno gibanje prebivalstva je v regiji povzročila agrarna prenaseljenost in sorazmerno počasna klasična industrializacija, ki ni uspela zagotoviti ustrezne gospodarske razvitosti. Regija je ostala najmanj razvita regija v Sloveniji. Po drugi strani pa se je Slovenija razvijala ustrežnejše in kljub nekaterim zastojem in krizam v obravnavanem obdobju ni zabeležila upadanja prebivalstva.

3. Naravno in selitveno gibanje prebivalstva

Naravno in selitveno gibanje prebivalstva v regiji znotraj države je seveda del širših državnih gibanj. Zato je razumljivo, da v obeh primerih delujejo širše zakonitosti demografskega razvoja, ki so določene z gospodarsko in družbeno razvitostjo, s splošnimi in specifičnimi značilnostmi demografskega prehoda, s kulturnimi raznolikostmi v družbi, s posebnostmi zgodovinskega razvoja ipd. Hkrati pa zlasti na regionalni ravni pridejo do izraza nekatere izrazite posebne značilnosti, kot je npr. gospodarsko zaostajanje, zapoznela deagrarizacija in urbanizacija ter počasna ali kako drugače posebna industrializacija, (mikro) razlike v verski in narodnostni pripadnosti itd. Naštete in druge značilnosti imajo lahko različen vpliv na posamezne demografske procese. Naravna demografska procesa rodnost in smrtnost sta na splošno veliko bolj toga in se spreminjata sorazmerno počasi. Migracije pa so veliko bolj odvisne od ekonomskih dejavnikov in se v skladu s cikličnimi in drugimi ekonomskimi gibanji veliko hitreje spreminjajo. Prostor nam tukaj ne dopušča, da bi tako obsežno in raznovrstno problematiko obravnavali do potankosti. Zato bomo pokazali le ključne razlike in podobnosti v demografskem razvoju Pomurske regije in Slovenije v zadnjih šestdesetih letih.

Šestdesetletno obdobje od zgodnjih 1950ih let do danes je zaokroženo in okvirno, saj pri nekaterih demografskih značilnostih na osnovi uradnih statističnih podatkov ne moremo v celoti rekonstruirati vseh demografskih gibanj, še posebej ne za regijo, ki jo obravnavamo. Deloma pa velja to tudi za Slovenijo, ki je tudi v statističnem pogledu v drugi Jugoslaviji začela dobivati več samostojnosti v 1960ih letih. To nam ilustrira tudi izhajanje Statističnih letopisov v Sloveniji. Ti izhajajo neprenehoma šele od leta 1964 naprej. Po drugi svetovni vojni je pred tem izšel le letopis Slovenije za leto 1953.

Demografski razvoj v Sloveniji od začetka 1950ih let naprej je bil v največji meri pogojen z dokončanjem demografskega prehoda v poznih 1950ih in verjetno še v zgodnjih 1960ih letih. V tem času sta se rodnost in smrtnost v Sloveniji, in kot bodo statistični podatki pokazali, tudi v Pomurski regiji, trajno znižali na nizko raven, ki je značilna za moderno obdobje po demografskem prehodu. Hkrati je bil to tudi čas, v katerem so se tudi pravno formalno gledalo končali revolucionarni procesi in je začel družbeni in gospodarski sistem v bivši državi delovati po svojih zakonitostih. Zlasti od sredine 1960ih let se je bivša država tudi hitreje začela odpirati proti Zahodu, kar je zelo vplivalo na migracijske procese. Z odpiranjem takratne Jugoslavije in z njo Slovenije in naše regije so se pri nas pospešili procesi modernizacije in vključevanja v evropske in

svetovne gospodarske tokove. Gospodarske razmere so na ta način lahko postale ključne določevalke demografskega razvoja. Vključenost v svet pa je omogočila, da se naši demografski procesi v svoji osnovi ne razlikujejo od demografskih procesov razvitejših evropskih držav.

V tabeli 2 prikazujemo izbrane kazalce naravnega in selitvenega gibanja prebivalstva Pomurske regije in Slovenije v izbranih letih od 1953 do 2012. Do leta 1991 so vključena popisna leta, od leta 1995 naprej pa leta s petletnimi razmiki ter leto 2012, za katero lahko v času nastajanja tega besedila zaokrožimo statistične podatke. Izbor kazalcev je pogojen z razpoložljivostjo demografskih podatkov za regijo in za obravnavano obdobje. Kazalci so zelo elementarni, pa še pri teh se nismo mogli izogniti nadomeščanju nekaterih let z bližnjimi leti, ocenjevanju na osnovi preprostih predpostavk, pa tudi temu, da v dveh poljih pri neto selitvah za regijo nimamo podatkov. Izbrani kazalci so splošne stopnje natalitete, smrtnosti, naravnega prirastka, neto selitev, ki so na 1000 prebivalcev, in stopnja totalne ali celotne rodnosti. Slednja nam pove povprečno število otrok na žensko v njeni rodni dobi pod predpostavko, da doživi 49. leto starosti.

Tabela 2. Izbrani kazalci naravnega in selitvenega gibanja prebivalstva Pomurske regije in Slovenije v obdobju od leta 1953 do leta 2012. Vir: Popisi prebivalstva, izbrani letniki SGJ, SL in Slovenske regije v številkah ter SISTAT.

Leto	Pomurska regija					Slovenija				
	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>j</i>	<i>ns</i>	<i>T_f</i>	<i>N</i>	<i>m</i>	<i>j</i>	<i>ns</i>	<i>T_f</i>
1953	20,2 ¹	13,1 ¹	7,1 ¹	...	2,79 ¹	22,4	9,9	12,5	1,7 ²	2,80
1961	17,8 ³	12,0 ³	5,8 ³	...	2,44 ³	18,1	8,8	9,3	-1,1	2,26
1971	15,3	11,7	3,6	-2,4	2,11	16,3	10,0	6,3	1,5	2,16
1981	14,7	12,2	2,5	-0,0	2,21	15,2	9,8	5,4	2,2	1,96
1991	10,0	12,5	-2,5	0,3	1,42	10,8	9,7	1,1	-1,5	1,42
1995	9,5	12,5	-3,0	0,4	1,32	9,5	9,5	0,0	0,7	1,29
2000	8,6	11,3	-2,7	-1,4	1,22	9,1	9,3	-0,2	1,3	1,26
2005	8,0	11,6	-3,6	0,6	1,10	9,1	9,4	-0,3	3,2	1,26
2010	8,8	11,0	-2,2	-0,9	1,32	10,9	9,1	1,8	-0,2	1,57
2012	8,8	11,3	-2,5	-5,8	1,38	10,7	9,4	1,3	0,3	1,58

¹za leto 1955; ²za leto 1954; ³za leto 1959. *T_f* je povprečno število otrok na žensko v rodni dobi pod predpostavko, da je doživela 49 let. Ostali kazalci so izraženi na 1000 prebivalcev. Pri tem je *n* splošna stopnja natalitete, *m* splošna stopnja smrtnosti, *j* stopnja naravnega prirastka in *ns* stopnja neto selitev.

Podatki v Tabeli 2 nam kažejo, da se je demografski prehod v Sloveniji in Pomurski regiji končal v zgodnjih 1960ih letih. Rodnost se je do začetka 1970ih let znižala na raven okrog 2,10, kar je raven enostavnega obnavljanja modelskega prebivalstva. Kazalci rodnosti v regiji in državi ne kažejo večjih razlik do sredine 1990ih let. S tem pa se podobnost med demografskimi procesi, ki jih prikazujemo v Tabeli 2, med Pomursko regijo in Slovenijo konča. To ne preseneča, če se spomnimo povsem različnih smeri

gibanj števila prebivalstva v regiji in državi.

Najbolj izrazito se regija razlikuje od Slovenije v ravni splošne smrtnosti. Ta je v vsem obdobju opazno višja v proučevani regiji. Primerljivost podatkov sicer omejujejo razlike v starostni strukturi, ki pa jih ne moremo izločiti s standardizacijo, ker za regijo nimamo vseh potrebnih podatkov. Rezultat je pričakovan, saj je posledica višje smrtnosti v vzhodnem delu Slovenije od smrtnosti v ostalih predelih države. Dejavniki, ki povzročajo te razlike, so povezani z nižjo razvitostjo in načinom prehrane, ki je v velikem delu regije zaradi zgodovinskih razlogov podoben tistim na Madžarskem. Podoben pa je tudi rezultat, saj ima Madžarska eno višjih ravni smrtnosti v Evropi (Demographic portrait of Hungary 2012, str. 57-72).

Če se omejimo pri naši obravnavi na regijo in poskušamo odgovoriti na vprašanje, kateri demografski procesi so povzročili znižanje števila prebivalstva v regiji, moramo ugotoviti, da sta razen smrtnosti imela poglavitno vlogo nizka rodnost in odseljevanje. Naravni prirastek v regiji je v izbranih letih od leta 1991 naprej izrazito negativen, večinoma negativne pa so bile tudi neto selitve, čeprav so nekatera izbrana leta v naši analizi s tega vidika nekoliko pristranska. Daljša časovna vrsta bi pokazala večji pomen odseljevanja pri zmanjševanju prebivalstva v regiji (Malačič in Sambt, 2003). Prav v zadnjih letih pa se začenjajo kazati vplivi izrazitejšega staranja prebivalstva v regiji kot v Sloveniji, kar bomo obravnavali v naslednji točki.

4. Starostna struktura in staranje prebivalstva v Pomurski regiji in Sloveniji

Starostna struktura prebivalstva nekega območja je rezultat večstoletnega preteklega razvoja prebivalstva in s tem tesno povezana z gibanji in značilnostmi vseh demografskih procesov. V modernih prebivalstvih so postopoma nastale razmere, v katerih je prvotno mlado prebivalstvo najprej nadomestilo zrelo, kasneje pa staro prebivalstvo. Prvotne meje med temi tipi prebivalstva, ki so bile sredi 20. stoletja postavljene pri 5 in 7 % starejših od 65 let, so kasneje zastarele (Malačič, 2006, str. 19-20). Zlasti meja starega prebivalstva pri 7 % se je pokazala kot izrazito prenizka v razmerah, ko se evropska prebivalstva bližajo 20 % te starostne skupine, prognoze pa napovedujejo okrog 30 % v drugi polovici 21. stoletja (World Population Prospects 2012 in EUROPOP 2013).

Veliko povečanje starejšega prebivalstva od 65 let pri nas in širše v Evropi je posledica izrazitega znižanja rodnosti pod raven enostavnega obnavljanja prebivalstva in zniževanja smrtnosti v starejših starostnih razredih, še posebej po 40. letu starosti. Pri manjših prebivalstvih in še posebej na regionalni in lokalni ravni so zelo pomembne tudi starostno selektivne selitve. Iz nerazvitih regij se odseljujejo mladi aktivni prebivalci, kar še dodatno povečuje deleže starejšega in starega prebivalstva.

Starostno strukturo prebivalstva nam najlepše pokaže uporaba enoletnih starostnih razredov posebej za moške in ženske. Za naše približno šestdesetletno obdobje preučevanja takšnih podatkov, še posebej za Pomursko regijo, nimamo na voljo. Zato bomo v tabeli 3 in v naši analizi uporabljali razdelitev celotnega prebivalstva regije in države na tri velike starostne kontingente 0-14, 15-64 in 65 in več let stari. Dodatno k temu smo izračunali tudi indeks staranja v Pomurski regiji in Sloveniji, ki nam prikazuje število 65 in več let starega prebivalstva na 100 starih od 0 do 14 let. Zanimiv sintetični kazalec staranja prebivalstva je tudi povprečna starost prebivalstva, vendar tega nismo

mogli vključiti v Tabelo 3, ker za regijo nimamo podatkov za starejša leta, ki so bila vključena v tabelo. Če za ilustracijo navedemo podatka za regijo in državo za leti 1995 in 2012, potem lahko ugotovimo za prvo leto vrednosti 37,8 in 37,3 ter za drugo leto 43,3 in 42,0 (Prebivalstvo RS 1995, str. 383 in Slovenske regije v številkah, 2014, str. 6). V obeh letih je bilo prebivalstvo regije v povprečju starejše kot prebivalstvo države, kar je posledica razlik v demografskih procesih, ki smo jih obravnavali v prejšnji točki tega besedila.

Tabela 3. Starostna struktura prebivalstva Pomurske regije in Slovenije v izbranih letih obdobja 1953 – 2012*. Vir: Popisi prebivalstva do leta 1991; SISTAT in druge publikacije SURS, Ljubljana.

Leto	Pomurska regija				Slovenija			
	0-14	15-64	65+	I ¹	0-14	15-64	65+	I ¹
1953	28,9	62,3	8,8	30,6	27,7	65,0	7,3	26,4
1961	29,1	61,9	9,0	30,9	27,3	64,9	7,8	28,5
1971	23,7	64,7	11,6	49,2	24,1	66,1	9,8	40,8
1981	22,5	64,3	13,2	58,9	23,0	65,9	11,1	48,3
1991	22,7	64,4	12,9	57,1	20,6	68,5	10,9	53,1
1995	17,6	68,3	14,1	80,3	18,2	69,5	12,3	67,7
2000	15,1	70,0	14,9	96,8	15,7	70,1	14,1	87,8
2005	13,5	70,9	15,6	115,0	14,1	70,2	15,6	110,5
2010	13,2	69,4	17,4	132,2	14,1	69,3	16,6	117,4
2012	13,1	69,0	17,9	137,2	14,4	68,7	17,0	118,0

*Podatki popisov se nanašajo na kritični trenutek popisa, podatki od leta 1995 naprej pa se nanašajo na 1. 7. v letu. ¹I = Indeks staranja (št. starih 65+ na 100 starih 0-14 let).

Starostna struktura prebivalstva Pomurske regije in Slovenije se je v preučevanem obdobju zelo spremenila. Obe prebivalstvi sta sredi 20. stoletja prestopili takrat določeno mejo starega prebivalstva, leta 2012 pa sta že bili izrazito stari prebivalstvi s 17 ali celo več odstotkov starih 65 in več let ter manj kot 15 % otrok do 15. leta starosti. Prebivalstvo Pomurske regije je bilo presenetljivo že v zgodnjih 1950ih letih bolj staro kot prebivalstvo Slovenije. Staranje je bilo tudi v kasnejših letih v regiji hitrejše kot v državi. Oba kazalca staranja prebivalstva v Tabeli 3, to je delež 65 in več let starih in indeks staranja sta praktično v celotnem obdobju višja v Pomurski regiji kot v državi kot celoti. Na osnovi elementarnih podatkov v Tabeli 3 ne moremo priti do veliko globljih ugotovitev. Moramo pa omeniti znižanje deleža otrok v regiji pod državno raven od leta 1995 naprej. Pred tem letom je bilo takšno razmerje le izjemoma v letih 1971 in 1981. Po letu 1995 pa se razlike med regijo in državo v tem kazalcu povečujejo, kar je posledica ne samo razlik v demografskih procesih, pač pa tudi bolj starega prebivalstva v regiji.

5. Pomen demografskih gibanj v Pomurski regiji in državi v obdobju 1953 – 2012 za družbo.

Demografski razvoj v Sloveniji in v Pomurski regiji v zadnjih 60 letih je dramatično spremenil vse demografske procese in starostno strukturo prebivalstva, kar smo obravnavali v prejšnjih dveh točkah tega besedila. Modernizacija družbe in demografskega razvoja je povzročila nastanek modernega režima obnavljanja prebivalstva z nizko rodno in smrtnostjo. Ta režim je prisoten v Sloveniji in v Evropi malo več kot pol stoletja. V tem času je prišlo do izrazitega izboljšanja razmer na področju smrtnosti in s tem pričakovanega povprečnega trajanja življenja, pa tudi do velikega znižanja rodno in smrtnostjo daleč pod raven enostavnega obnavljanja prebivalstva in hitrega staranja prebivalstva. Demografija in druge družbene znanosti se trudijo spoznati in pojasniti zakonitosti razvoja prebivalstva v razmerah novega režima obnavljanja, ki se je uveljavil po končanem demografskem prehodu. Pri tem je bila znanost doslej večkrat presenečena in le delno uspešna pri izgradnji teoretičnih konceptov modernega demografskega režima in s tem sodobnega demografskega razvoja.

Elementarni statistični podatki, ki smo jih zaradi omejitev na regionalni ravni morali uporabljati pri naši analizi, kažejo, da delujejo splošne zakonitosti modernega demografskega razvoja na obeh ravneh naše obravnave, na regionalni in državni, zelo podobno, če že ne čisto enako. Ne glede na to, da se je število prebivalstva v regiji in v državi gibalo v obravnavanem obdobju v nasprotnih smereh, so splošni učinki demografskega razvoja na rodno in starostno strukturo prebivalstva ter nekoliko manj na smrtnost presenetljivo podobni. Več razlik je bilo v migracijskih procesih, ki so bolj odvisni od ekonomskih razmer, ki so bile bistveno boljše v Sloveniji kot celoti kot v njeni najmanj razviti regiji. Različna usmerjenost gibanja števila prebivalstva v obeh enotah je bila posledica višje smrtnosti in še posebej odseljevanja v regiji. Kazalci rodno in smrtnostjo pa so bili presenetljivo podobni vse do konca 20. stoletja in se je nekoliko večja razlika pokazala šele po letu 2000.

Podobna gibanja so bila tudi pri staranju prebivalstva, čeprav je bil proces staranja le nekoliko izrazitejši na regionalni ravni. Kljub višjim vrednostim indeksa staranja v regiji v vseh letih vključenih v obravnavo je prišlo na obeh ravneh do zmanjšanja deleža otrok, ki je blizu razpolovitve, in do nekoliko več kot do podvojitve 65 in več let starih. Delovni kontingent se je v regiji in v Sloveniji relativno povečal do leta 2000, nato pa je začel rahlo padati. S tega vidika bi lahko na obravnavano obdobje gledali z vidika okna priložnosti in demografske dividende, ki se je v proučevanem obdobju ponudila regiji in državi. Zlasti regija pa priložnosti ni uspela izkoristiti, saj se njen relativni položaj v gospodarski razvitosti v državi ni spremenil.

Navedene podobnosti učinkov demografskega razvoja v Pomurski regiji in Sloveniji v preteklih 60 letih so dobra osnova za prilagajanje družbe prihodnjim demografskim spremembam in še posebej predvidenemu zmanjševanju prebivalstva tudi na državni ravni, ki ga pričakujemo zaradi prenizke rodno in smrtnostjo negativnega demografskega momenta v naslednjih desetletjih. Naša analiza kaže, da bo imela Slovenija na voljo več časa za prilagajanje vseh družbenih sistemov nadaljnjim depopulacijskim procesom in še izrazitejšemu staranju prebivalstva, kot bi pričakovali samo na osnovi izrazito nizkih ravni rodno in smrtnostjo v zadnjih dvajsetih letih.

Zgornja ugotovitev pa ne pomeni, da slovenska družba ne potrebuje streznitve in se lahko še naprej prepusti zasanjanosti, v kateri v preteklih desetletjih ni opazila velikih

demografskih sprememb in se jim ni začela pravočasno prilagajati. Zadnja ekonomska kriza je razkrila zablode pri nas na tem področju. Začeli smo se soočati z vse težjimi razmerami na področju delovanja pokojninskega, zdravstvenega in številnih drugih sistemov v družbi. Več razpoložljivega časa za prilagajanje ne pomeni, da družba ne bo občutila posledic preteklih napak v vodenju številnih politik, ki tako ali drugače vplivajo na demografski razvoj, ali pa so povezane z njegovimi posledicami, pač pa le pomeni, da je reprodukcija prebivalstva zelo robusten proces, ki se v skladu s togostjo demografskih procesov ne more sesuti v kratkem času. Vendar nam primer naše najmanj razvite regije hkrati tudi kaže, da negativni demografski procesi otežujejo ne le gospodarski razvoj pač pa življenje v družbi nasploh. Slednje je najmočnejši argument za snovanje, sprejem in vodenje vseh potrebnih politik v družbi, ki bodo prispevale k aktivnemu oblikovanju vzdržnega obnavljanja prebivalstva.

6. Sklep

Primer regionalne demografske analize šestdesetletnega demografskega razvoja od zgodnjih 1950ih let nam presenetljivo nazorno pokaže, kako hitro v preteklosti se konča domet moderne informacijske in statistične dobe. Pomurska regija je v Sloveniji dober primer regije, ki se je kljub številnim premikanjem administrativnih meja in s tem spreminjanjem osnov zbiranja statističnih podatkov ohranila v primerljivih mejah. Kljub temu pa se moramo pri analizi demografskega razvoja omejiti na najbolj elementarne demografske kazalce in se odpovedati nekaterim metodam, kot je na primer standardizacija, čeprav bi le te bile nujno potrebne.

Vendar je tudi tako preprosta analiza za daljše preteklo obdobje potrebna in koristna, saj nam lahko razkrije nekatere zakonitosti demografskega razvoja, ki bi jih sicer spregledali. Naša analiza je pokazala, da splošne zakonitosti, ki izvirajo iz narave demografskega režima, veljajo na regionalni in nacionalni ravni, ne glede na izrazito divergentna gibanja celotnega prebivalstva. Po drugi strani pa izraziti demografski problemi na regionalni ravni v nekaj več kot pol stoletja niso v temeljih ogrozili osnov obnavljanja prebivalstva. Za kaj takega je potrebno precej daljše obdobje večjih motenj v procesih obnavljanja prebivalstva. Na nacionalni ravni je to dobra novica, saj ponuja več časa za prilagajanje družbe dramatičnim demografskim spremembam. Po drugi strani pa napake pri prilagajanju slovenske družbe demografskim spremembam v preteklosti še naprej kličejo k oblikovanju vseh potrebnih politik za oblikovanje dolgoročno vzdržnega obnavljanja prebivalstva.

Literatura in viri

- Demographic portrait of Hungary 2012* (2012) Demographic Research Institute, HCSO, Budapest.
- Eurostat (2013) *EUROPOP 2013*, <http://ec.europa.eu/eurostat>, Luxembourg.
- Graunt, J. (1662) *Natural and Political Observations upon the Bills of Mortality*, London.
- Malačič, J. (2006) *Demografija. Teorija, analiza, metode in modeli*, 6. izdaja, Ekonomska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana.
- Malačič, J. in Sambt, J. (2003) Zunanje migracije v Prekmurju v drugi polovici 20.

stoletja. V: Lukšič-Hacin, M., ur., *Sezonstvo in izseljenstvo v Panonskem prostoru. Sosedstvo Avstrije, Hrvaške, Madžarske in Slovenije*. ZRC SAZU, Zbirka Migracije, Ljubljana.

Prebivalstvo Republike Slovenije 1995 (1997) *Rezultati raziskovanj*, št. 685, SURS, Ljubljana.

SISTAT, SURS, Ljubljana. Dostop 6. 9. 2014.

Slovenske regije v številkah, različni letniki, SURS, Ljubljana.

Statistički godišnjak FNRJ (SGJ/SLJ) (1962), Zvezni zavod za statistiko, Beograd.

Statistični letopis Republike Slovenije (SL), različni letniki, SURS, Ljubljana.

United Nations (2013) *World Population Prospects 2012*, New York.